

ČUDO REGENERACIJE

Proljeće 1945 u Rimu. Konac se rata približuje. Nadolaze tajanstveni transporti, kamioni krcati mladim ljudima, koji su preživjeli u njemačkim koncentracijskim logorima. Sve oko ovih kamiona je sablasno. Šoferi su mladići iz Jevrejske brigade u sklopu britanske armije. Potječu iz sviju zemalja svijeta, a ušli su u brigadu u Palestini. Borili su se u Italiji sa Osmom armijom protiv Njemaca, a sad kad je pobjeda osigurana, oni poduzimaju podvige na vlastitu ruku. Prodiru vojnim kamionima u Njemačku, koja je u rasulu, i prebacuju Jevreje iz nacističkih koncentracijskih logora u Italiju. Bivši logoraši, koje su pre nekoliko nedelja oslobodile savezničke vojske, ostali su u logorima gdje su bili mučeni. Mladići iz Jevrejske brigade osjećaju što znači ostati u onoj strašnoj okolini pa spontano, na vlastitu odgovornost, odvođe logoraše u sunčanu i vedriju Italiju. Dozvole za to nikad ne bi dobili od svojih starješina ni od okupatorskih vlasti u Italiji, zato to rade na vlastiti račun i riziko. Ali kad ih istovare pred uredima UNRRa i JOINTa, šoferi s kamionima nestaju kao da su se rasplinuli. Treba da zabašure svoje djelo pred vojnim starješinama.

Dovedeni izgledaju pogotovo sablasno. Ne izgledaju više kao kosturi nego, naprotiv, svi su podbuli, kao otečeni, očito prebrzo hranjeni nakon teškog gladovanja. Obučeni su u neka čudna odijela, donesena na brzu ruku iz Amerike, zgužvana još od transporta i dezinfekcije. Izgledaju kao da su i slijepi i gluhi i nijemi. Ni okom da trepnu. Ni glas im se ne čuje. Potpuno nepokretno stoje po dvorištima i hodnicima UNRRa i JOINTa i čekaju na registraciju. Njihova apatija je savršena. Sve su to mladići i djevojke od 17—22 godine, rijetko je tko od starijih ili mladih preživio. A muških ima možda pet puta više od ženskih.

Kasnije sam upoznala među njima mnoge fine i inteligentne. Ali prvi strašni utisak bio je kao da su mučitelji izvršili neko negativno odabiranje. Kao da su svi veliki, uspravni, ponosni i lijepi bili ubojicama upadljivi, pa su njih prve uništili, a ostavili samo neugledne kao sive miševе. U nacističkim logorima bilo je drugačije nego kod ustaša, oni su žrtve često godinama mrcvarili, tako da je bilo mnogo omladinaca iz Poljske koji su pet i više godina bili u logo-

rima i jedva su se sjećali porodice, jer su bili odvedeni kao djeca. Zbog gladovanja u godinama kad se raste, mnogi su imali teške promjene u kostima. Bolje izgleda da će preživjeti imali su oni koji su bili tupi, čak brutalni, te nisu tako teško patili. Kad sam pitala jednu ženu iz Poljske da li je bila s našim Jugoslovenkama u logoru, odgovorila mi je: „Bila sam — bile su dobre i nježne i zlatne, ali su prve nastradale. One su od prvog dana plakale, a to u logoru znači smrt. Morate se dan i noć boriti za život, a kad plaćete ne možete preživjeti”.

Postala sam „Welfare Officer”, činovnik za njihovo zbrinjavanje kod UNRRa. Mogla sam godinama izbliza motriti kako ljudi izgledaju kad se vraćaju iz pakla i izbijaju na površinu, te kako se mijenjaju na zemlji. JOINT i UNRRa su ih u zajednici smještali u vile po čitavoj Italiji. Bilo ih je mnogo hiljada, jer su stalno dolazili više ili manje legalnim putevima u Italiju, odakle su se isto takvim putevima selili dalje, najviše u Palestinu. Prva njihova reakcija kao da je bila — pomanjkanje svake reakcije. Ne zanimaju ih kursevi za učenje zanata, koji su im se pružali, ni mogućnosti emigracije, ne vide ni nebo ni zelenilo, ne zapažaju slobodu kretanja, niti umjetnost i arhitekturu. Slabo čitaju i ne bave se sportom, ne sklapaju prisna prijateljstva niti lunjaju po gradu. Nitko se ne odaje skitnji ni piću, nitko seksualnim ekscesima. Samo iznimke su se bacale na švercovanje i crnu burzu, premda je u onim razdoblju bilo vrlo mnogo prilika za to. Pred njima su valjda stajale slike grozota i izgubljenih porodica. Kad bi ih koji miris podsjetio na logor, izbuđivali su se ili su padali u depresiju. Sjedeli bi u onim krasnim vrtovima na suncu kao teški rekonvalescenti — nepomično.

Put koji ih je priveo opet životu bio je drugi nego što se to moglo pretpostaviti; bila je to ženidba i stvaranje porodice. Samo su to željeli. Jedino zapreke za ženidbu bile su u stanju da ih probude iz njihove apatije. Tupi mladići, koji nikad nisu progovorili, pristupali su mi i pričali o kobnom nesrazmjeru preživjelih muškaraca i žena. Stalno su mi s uzbuđenjem govorili da je u Švedskoj spašeno 600 jevrejskih djevojaka iz Njemačke, i da li bi bilo moguće da ih se onamo prebaci, jer mladići u Italiji ne mogu naći žene.

Prilikom svakog mog posjeta pristupi mi koja djevojka s riječima: „Imate li u subotu vremena? Hoćete li doći — moje je vjenčanje”. Kad iznenađeno pitam za koga se udaje, ona ravnodušno, bez glasa i treptaja odgovara: „Pa vi znate — onaj mladić na kraju stola”. Niti ga ona gleda, niti on nju. Nisu se zagledali, niti su sjeli zajedno kod stola niti prošetali po mjesecini. Ništa. Kako su se složili — ostala je za mene uvijek zagonetka. Ali opet djevojke su se udavale, sve redom, i one ružne i deformirane. A mladići su činili sve samo da nađu ženu.

Kad se ožene i dobiju kartonom odijeljeni sobičak u vili, izgleda da se potpuno izmijene. Kao da se sad tek probudio život u njima, pokazuju se sposobnosti, želje, inicijativa. Neki padaju

u drugu krajnost, naime u agresivnost. Pamtim jednu gotovo komičnu scenu, s jednim dotada potpuno apatičnim mladićem, koji nije imao ni za što interesa. On je sa svojom grupom živio u vili prilično udaljenoj od Rima. Oni nisu imali prilike da razgledaju grad, jer bi im za to trebalo slati posebno kamione. Kratko vrijeme nakon svoje ženidbe uleti u moj ured, pa već s vratiju viče: „Šta vi zapravo mislite, moja žena je već šest mjeseci u Italiji, pa još nije vidjela — Vatikan!”

Još bi se više promjenili kad su očekivali dijete ili nakon rođenja djeteta. Onda bi počeli posjećivati kurseve, raditi sa interesom i spremati se za zanate. Počeli bi se interesirati za svoju budućnost, za emigraciju i poduzimati sve moguće (i nemoguće) u tom smjeru. Useljenje u „Erec” izveli bi često upravo na fantastičan način.

Kratko vrijeme nakon ženidbe redovito dolazi mladi muž u ured sa svjedodžbom iz ambulante da je žena zanjela i traži dodatak za hranu i opremu za dijete. Vile su se punile djecom, za godinu-dvije bilo ih je na stotine. Kakva će to biti djeca? — pitali smo se. Ne samo da su mnogi od roditelja imali teške organske i nervozne smetnje nego i njihov stav prema djeci bio je tako egzaltiran da smo se bojali za djecu. Izgledalo je da se ona ne mogu drugačije razviti nego sa nervoznim smetnjama. Roditelji kao da su se htjeli na njima kompenzirati za sve ono što su sami prepatili, pa su ih upravo nerazumno mazili. Sa zahtjevima za dječju hranu bili su pretjerani. U Italiji je onda bilo slabo hrane i sve je bilo racionalano. „Raseljena lica” opskrbljivala je UNRRa i to obilno. Roditelji su me, međutim, stalno dočekivali riječima: „Moje dijete će da jede samo piletinu”, premda piletine nije bilo. Naranče su im se činile suviše siromašne vitaminom — „Moje dijete mora da dobije banane!” Opasnost da iskvari djecu izgledala je zaista velika.

Ali se dogodilo čudo. Svi negativni momenti zajedno nisu bili u stanju da pokvare i izbace iz ravnoteže ovu djecu. Ona su bila zdrava, jedra i lijepa, kao da su bila izabrana na nekom dječjem konkursu. Na ulici su bila stalno praćena uzvicima „Che bel bambino!” — kakvo krasno dijete! — Italijani su ih stalno zaustavljali, da bi im se divili i da bi ih milovali.

Sjećam se nekih gotovo irealnih slika, naprimjer dječjih soba u „kibucu” Hašomera u Ostiji, morskome kupalištu kraj Rima. Iz Palestine je došla sestra dadilja i uredila kolektivne dječje sobe, a majke su dežurale. U svakoj sobi pet do sedam dječjih kreveta u nježnim bojama. Djeca u njima jedno ljepše od drugoga — kao naslikana od Rafaela ili Rubensa. Sva odreda plava, samo je jedna mala djevojčica imala crne kovrčice. Kao s neba da su pali, kao da nisu djeca svojih roditelja. Sestra dadilja sa svojim autoritetom iz „Ereca” postigla je ovdje i razboriti postupak, te su djeca bila naročito smirena i vedra.

Ili kibuc u Bagnaji. Glasovita renesansna vila s fontanama, divnim perivojem, starim drvećem i pomno njegovanim cvijećem. U toj vili živjeli su sami mladi parovi jedne grupe bez kolektivnih stremjenja. U sjeni stoljetnih platana stajale su koljevke i dječji krevetići, a u njima djeca, koja su se po svježini boja takmičila sa onim cvijećem. Da se perivoj s tom djecom snimio za film, svatko bi rekao da je film suviše idealiziran i nerealan.

Čudo jedno. Ne jedno — bar tri čuda. Prvo čudo je u biografiji svakog pojedinca, koja uvijek počinje sa: „Čudom sam se spasio, jedini ostao živ od čitavog mjesta...“, „Čudom sam preživjela, ja jedina od čitave porodice“. Drugo je čudo bilo kako su željeli ženidbu i porodicu, kako su tu želju unatoč sviju zapreka ostvarivali, te kako su se u braku promijenili. Treće i najveće bilo je čudo regeneracije. Protivno svakoj prognozi nastala je generacija zdrave, snažne, smirene i neobično ljupke djece.

Izgleda da nitko od naučenjaka nije pokušao da istraži kako se to zbilo, i kako je ovaj fenomen mogao nastupiti, premda bi takvo istraživanje bilo važno i za medicinu i za antropologiju. Mi, koji smo neposredno motrili ovu regeneraciju, smatrali smo je kao utješni znak za sudbinu čovječanstva, kao jedno od rijetkih iskustava iz ovog paklenog rata i ove nevolje koje daje maha optimizmu.